

نسخه خطی آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است؛ ۱۶. نجفی، یوسف بن احمد بن یوسف گیلانی. کتاب او به نام آیات البینات او بیان آیات بالزبر والبینات و به پارسی است. این کتاب مشتمل بر استخراج اسامی چهارده معصوم (ع) از شصت آیه قرآن کریم است و در ۱۳۳۱ ق/ ۱۹۱۳ م در رشت به چاپ رسیده است؛ ۱۷. ندی احمد بک (د ۱۲۹۴ ق/ ۱۸۷۷ م). کتاب او آیات البینات فی علم النباتات نام دارد و در دانش گیاه‌شناسی است و در ۱۲۸۳ ق/ ۱۸۶۶ م در بولاق چاپ شده است.

مأخذ: آقا بزرگ، الذریعة، ۴۶/۱ - ۴۷، ۱۷/۲۶، ازهریه، فهرست، ۱۳۶۵ ق/ ۱/۲، ۵۲/۱، ۵۲؛ الهیات تهران، خطی، ۹۷/۱، تیموریه، فهرست، ۱۵۲/۱، ۱۲۷، ۳/۲، ۱۲۷، حاج خلیفه، کشف الظنون، استانبول، ۱۸۴۱ م، ۲۰۳/۱؛ دارالکتب المصریه، خطی، ۸۱/۶؛ سرکس، معجم المطبوعات، ۱۳۲۶ ق، ۲۰۸/۱، ۲۰۳، ۸۰۳؛ فندیک، ادوارد، اکثفاء القنوع، مصر، ۱۸۹۶ م، صص ۲۴۷، ۲۵۰، ۴۵۱؛ مشار، جایی عربی، ص ۱۶؛ همو، جایی فارسی، ص ۱۲۹؛ مشهد، ۲، خطی، ۵۷۱/۲؛ متزی، خطی، ۱۳۴۹ ق، ۸۶۱/۲؛ تیز: GAL, S, II/105, 441, 452, 545, 771, 781, 802, 923, 961.

سید علی آل دارد

آیات الولاية، کتابی در تفسیر هزار و یک آیه قرآن مجید به زبان فارسی که به عقیده مؤلف در حق ائمه اطهار (ع) نازل شده، نوشته میرزا ابوالقاسم بن عبدالنبی حسینی شریفی شیرازی معروف به میرزا بابا و متخلص به «راز» (د ۱۲۸۶ ق/ ۱۸۶۹ م) و از ارکان فرقه صوفیه ذبیته. مؤلف عارف کتاب را با مقدمه‌ای همراه با قصیده‌ای بلند آغاز کرده (صص ۳-۴)، سپس در متن کتاب، آیاتی را که در باب ولایت امام علی (ع) و خاندان وی نازل گشته یک یک برشمرده و در هر مورد نظر مفسرانی چون طبری، بیضاوی، قمی، گازی و دیگران را آورده و سپس احادیثی را که به مناسبت آن موضوع روایت شده، نقل کرده است. آنگاه موضوع ولایت را با مضامین آیات و احادیث منطبق ساخته است. در پایان کتاب، پس از ذکر چگونگی جمع آوری قرآن، به گردآوری منابعی پرداخته که در آنها به وجود دو سوره «التورین» و «الولاية» در قرآن - (مصحف علی) (ع) - اشاره شده و متن آن دو سوره آمده است (۴۴۴/۲ - ۴۵۳). مؤلف به نقل از تفسیر امام حسن عسکری (ع) می‌نویسد که امام آیاتی را که در قریب دو جزو از سوره بقره در شأن علی مرتضی و اهل بیت عصمت و شیعان و اعادی ایشان نازل شده، تفسیر و تأویل کرده است، و چون من بر بیش از این دو جزو دست نیافتم «داعیه شوق در قلب فقیر به هیجان آمد که تمامی آیاتی که در طریقه عامه و خاصه مجمع علیه در ولایت است و آیاتی که به طریقه خاصه امامیه اختصاص به آن حضرت و اهل عصمت (ع) دارد، جمع کنم» (۴/۱). مؤلف با این انگیزه ۱۰۰۱ آیه گردآورده که از میان آنها ۳۰۰ آیه مجمع علیه و مابقی به طریقه روایات خاصه مؤول در شأن ایشان است» (همانجا).

این کتاب که بنابر ماده تاریخ آن (بَلَّغُ الْعُلَى بِکَمَالِهِ) در ۱۲۷۱ ق (۱۸۵۵ م) تألیف یافته (۴۵۳/۲)، در دو جلد به قطع رحلی (جلد اول

محمد حسین بن شیخ علی نجفی (۱۲۹۵ - ۱۳۷۳ ق / ۱۸۷۸ - ۱۹۵۴ م). نام کامل کتاب او آیات البینات فی قمع البدع و الضلالت و در چهار باب است: المواکب الحسینیة، نقض فتاوی الوهابیة، رد الطبیعیة، خرافات البابیة. این کتاب در ۱۳۴۵ ق/ ۱۹۲۶ م در نجف به چاپ رسیده است؛ ۲. آلوسی، ابوالبرکات نعمان خیرالدین (۱۲۵۲ - ۱۳۱۷ ق/ ۱۸۳۶ - ۱۸۹۹ م). نام کامل کتاب او آیات البینات فی عدم سماع الاموات عند الحنفیة والسادات است که در لیدن به چاپ رسیده است؛ ۳. استرابادی، عبدالوحید بن نعمت الله بن یحیی جیلانی؛ ۴. انصاری، محمد. کتاب او در قاهره چاپ شده است؛ ۵. حسینی، سید شجاع بن علی. کتاب او در زمینه دانش کلام اسلامی است و آیات البینات المبنیة للعقائد الصحیحة نام دارد و به الهدی الی طریق الصواب نیز مشهور است؛ ۶. حسینی، شیخ ابوبکر بن محمد بن علی ابن خلف معروف به «حداد». او کتاب خود را به سال ۱۳۴۲ ق / ۱۹۲۴ م در رد کتاب هدایة القراء والمقرئین نوشته شیخ خلیل جنائینی نگاشته است؛ ۷. خورانی، ابراهیم. کتابش آیات البینات فی غرائب الارض والسموات نام دارد و در بیروت در ۱۳۰۰ ق/ ۱۸۸۳ م به چاپ رسیده است. این کتاب را شیخ محمد بن ملا آقای قزوینی به فارسی برگردانده و نام غرایب زمین و آسمان بر آن نهاده است. ذکاء الملک فروغی نیز مطالبی بر ترجمه فارسی آن افزوده است. نسخه خطی این ترجمه در مجموعه الهیات کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود؛ ۸. رازی، فخرالدین محمد بن عمر (۵۴۳ - ۶۰۶ ق/ ۱۱۴۸ - ۱۲۰۹ م)؛ ۹. زنجی، سید محمد محسن بن محمد حسین (د ۱۳۲۵ ق/ ۱۹۰۷ م)؛ ۱۰. صالحی، عبدالله محمد بن یوسف بن نورالدین علی دمشقی مصری (د ۹۴۲ ق/ ۱۵۳۵ م). یک نسخه خطی از کتاب او در دارالکتب مصر موجود است؛ ۱۱. عبادی، شهاب‌الدین احمد بن قاسم صباغ (د ۹۹۲ ق/ ۱۵۸۴ م). اثر او آیات البینات علی اندفاع اوفساد ما وقفت علیه مما آورد علی جمع الجوامع و شرحه للامام المحلی من الاعتراضات نام دارد و در دفاع از جمع الجوامع تاج الدین سبکی در فن اصول است. این کتاب به سال ۱۲۸۹ ق/ ۱۸۷۲ م در بولاق چاپ شده است. نسخه‌های خطی آن در کتابخانه آستان قدس رضوی و دارالکتب و ازهریه مصر موجود است؛ ۱۲. فوزی الحکیم، محمود. نام کامل کتابش آیات البینات فی مشابهة النباتات بالحيوانات است و در ۱۳۰۵ ق/ ۱۸۸۸ م در قاهره به چاپ رسیده است؛ ۱۳. محمد بن عمر بن دحیه، مجدالدین ابوالخطاب عمر بن حسین بن علی ظاهری (د ۶۳۳ ق/ ۱۲۳۶ م)؛ ۱۴. مذاق هندی، نواب احمد حسین. او از دانشوران شیعی معاصر است و کتابش در ۱۳۳۹ ق/ ۱۹۲۱ م به چاپ رسیده؛ ۱۵. مرعشی شهرستانی، حاج محمد حسین ابن امیر محمد علی حسینی (۱۲۵۵ - ۱۳۱۵ ق/ ۱۸۳۹ - ۱۸۹۷ م). کتاب او به فارسی و در اثبات پروردگار و رد بر نظریه‌های طبیعت‌گرایان است. این کتاب یک مقدمه، پنج باب و یک خاتمه دارد و در ۱۲۹۹ ق / ۱۸۸۲ م در ایران و یک بار نیز در لاهور به چاپ رسیده است. یک

حرارت سالانه $37/8^{\circ}$ و حداقل آن $3/1^{\circ}$ - سانتی گراد و باران متوسط سالانه ۸۳۵ میلی متر است (TA; YA, I/14). همانجا که بیش‌تر در زمستان و بهار می‌بارد. در قرون وسطی، این شهر جزئی از ایالت کیلیکیه در ساحل دریای مدیترانه و بر سر راههای کاروان رو قرار داشت (خداوردیان، ۲۳۶/۱) و فرمانروایان ارمنی بر آن تسلط داشتند (همو، ۲۳۲/۱). زمانی که حکومت شاهزاده نشینهای کرانه دریای مدیترانه که به وسیله مسیحیان تأسیس یافته بود، رو به انحطاط نهاد (سده ۷-۸ ق/۱۳-۱۴ م)، دوران شکوفایی آياس آغاز گردید (همانجا؛ TA, IV/357). کالاهایی که از مشرق به اروپا می‌رفت، پس از انبار شدن در بغداد و تبریز به آياس حمل و از آنجا به مقصد کشورهای اروپایی صادر می‌شد (همانجا). همچنین پس از آنکه بنادر طرابلس و عکا به دست مسلمانان افتاد، بازرگانان مسیحی به آياس روی آوردند و آنجا را محلّ تجمّع خود قرار دادند (ابوالفداء، تقویم البلدان، ۲۴۹). قرار گرفتن آياس بر سر راههای ارتباطی عراق - سوریه - آناتولی و نزدیکی به رودخانه جیحان از یک سو و محافظت آن به وسیله برج و باروهایی چند (TA، همانجا) از دیگر سو، از علل مهم گسترش این شهر بوده است. همچنین با روی کار آمدن سلجوقیان آسیای صغیر، به ویژه در زمان علاءالدین کیقباد در آناتولی و ممالیک مصر، بنادر شرق دریای مدیترانه اهمیت خود را از دست داد و بنادر جدید جنوب آناتولی و در رأس آنها آياس رونق گرفت (TA، همانجا). در زمان ایلخانان نیز از آنجا که آنان بازرگانان خود را به تجارت از راه آياس تشویق می‌کردند (رانسیمان، ۴۳۰) و این شهر را به عنوان عمده‌ترین راه تجارت خود به جهان خارج می‌دانستند، بر اهمیت و اعتبار آن افزوده شد (همو، ۴۳۲). بازرگانان مسیحی به رغم آنکه پاپ داد و ستد با مسلمانان را ممنوع ساخته بود، بر سر تجارت با مسلمین آنچنان رقابت می‌کردند (همو، ۴۳۱) که گاه به درگیریهای خونین منجر می‌گردید (IA، همانجا). بازرگانان عراقی، سوری، مغولی، ونیزی، و جنوایی در این بندر به خرید و فروش کالاهایی نظیر ادویه، نیل، پارچه‌های ابریشمی، پوست، پنبه و نظایر آن می‌پرداختند (همانجا؛ TA، همانجا). در ۷۲۲ ق/ ۱۳۲۲ م عساکر بلاد مصر و شام و سواحل به فرماندهی آلتون بوغا (الطن بغا) نایب شهر حلب، آياس را محاصره کردند و پس از درهم کوبیدن آن از دریا و خشکی آن را گشودند و تا آنجا که می‌توانستند ویران ساختند (ابوالفداء، المختصر فی اخبار البشر، ۹۱/۴). در ۷۲۳ ق/ ۱۳۲۳ م مصالحه‌ای میان ممالیک و مردم شهر صورت گرفت، اما وقتی پاپ دستور داد بارو و قلعه ویران شده را تعمیر کنند، ممالیک این امر را مقدمه‌ای برای شروع جنگ صلیبی جدیدی شمردند و بار دیگر در ۷۳۷ ق/ ۱۳۳۷ م آن را ویران ساختند و سرانجام در ۷۴۸ ق/ ۱۳۴۷ م حاکمیت قطعی خود را بر این شهر اعمال کردند (همان ۱۱۹/۴، ۱۲۷، IA، 43). بعد از آنکه در اوایل سده

۴۵۷ و جلد دوم ۴۶۴ صفحه) در ۱۳۲۳ ق/ ۱۹۰۵ م چاپ سنگی شده است. جلد اول مشتمل بر مقدمه و تفسیر و تأویل آیاتی برگرفته از آغاز تا اواخر سوره انبیاء و جلد دوم از اواخر انبیاء تا سوره اخلاص است و سپس متن سوره التورین و سوره الولاية آمده است. ظاهراً از سده ۱۰ ق/ ۱۶ م تألیف این گونه کتابها اندک رواجی داشته است؛ در همین سده علی بن حسن زواری، ترجمه الخواص را در همین باب نوشته که نسخه‌ای خطی از آن در آستان قدس رضوی، به شماره ۱۴۶۰ موجود است. در اواخر سده بعد، مصابیح الظلام تألیف شده است (مشکو، ۷۳۱/۲ - ۷۳۲)، ولی از زمان میرزا ابوالقاسم به بعد بود که تألیف کتابهایی از نوع آیات الولاية عمومیت یافت و مؤلفان شیعی به بازیافتن ادله امامت در آیات قرآن کریم پرداختند، از آن میان: محمد بن محمد رفعت شیرازی، نویسنده آیات الولاية فی اثبات خلافة علی، بمبئی، ۱۳۱۶ ق/ ۱۸۹۸ م؛ سید عبدالحسین بن عبدالله دزفولی، نویسنده آیات التازلة فی شأن علی، شیراز ۱۳۱۹ ق/ ۱۹۰۱ م. نیز کتابهایی در همین زمینه که به آیات الائمه شهرت یافته است: آیات الائمه، نوشته کوثر علیشاه (حاج محمدرضا، د ۱۲۴۷ ق/ ۱۸۳۱ م)، چاپ تهران، بی‌تاریخ (مشار)؛ آیات الائمه، نوشته حاج میرزا علی نقی (فرزند کوثر علیشاه)، که در ۱۲۷۴ ق/ ۱۸۵۸ م تألیف یافته (شورا، ۲/۵، ۳؛ آیات الائمه، نوشته میر محمد علی بن مهدی، چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۶ ق/ ۱۸۹۸ م (مشار).

مأخذ: آفابزرگ، الذریعة، ۴۰/۱، ۴۹؛ استوری، ج. آ. ادبیات فارسی، ترجمه کریم کشاورز و دیگران، تهران، ۱۳۶۲، ش. ۱۹۴/۱، ۱۹۵؛ حسینی شریفی، ابوالقاسم، آیات الولاية، چاپ سنگی، ۱۳۲۳ ق؛ خاوری، اسدالله، نعبه، تهران، ۱۳۶۲، ش. ص ۵۸۹؛ رکن زاده آدیت، محمدحسین، دانشمندان و سخن سرایان فارس، تهران، ۱۳۳۷، ش. ۵۵۹/۲؛ سرکیس، معجم المطبوعات، ۱۱۷۳/۲؛ شورا، خطی، مشار، جایی فارسی؛ مشکو، خطی، ۱۳۰/۲، معصوم علیشاه، محمد، طرایق الحقایق، به کوشش محمدجعفر محبوب، تهران، ۱۳۳۹ - ۱۳۴۵، ش. ۲۵۶/۳؛ هدایت، رضاقلی، ریاض العارفین، به کوشش مهر علی گرگانی، تهران، ۱۳۴۴، ش. صص ۴۲۶، ۴۲۷.

آذرتاش آذرتوش

آياس، قصبه‌ای کوچک در غرب خلیج اسکندرون در بخش یومورتالیک از استان آدانا (ترکیه) و مرکز اداری بخش. امروز آن را یومورتالیک می‌نامند. جمعیت آن برابر سرشماری ۱۹۸۰ م، ۲،۴۴۴ نفر است (TA, IV/357; YA, I/17). در روزگار باستان آيگای، آيگایای، آيگه آی، نام داشته و از شهرهای یونانی کرانه دریای مدیترانه به شمار می‌رفته است (پاولی، I/945). بازرگانان و دریانوردان ایتالیایی (ونیزیها و جنواییها) آن را لاگازسو^۱ و آجاسو می‌خواندند (TA، همانجا؛ ML, I/936; IA, II/42). دمشق نام اصلی آن را آياذ نوشته است (ص ۳۶۳).

اراضی این منطقه از رسوبات رودخانه جیحان و تپه‌هایی که ارتفاع آن ۱۵۰ - ۲۵۰ متر می‌باشد تشکیل یافته است (TA, XXXIII/459). آب و هوای آن مدیترانه‌ای، حداکثر درجه